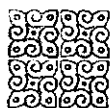

ŽIVOT

BR. 6

PROSINAC 1925.

GOD. VI.

UREDNIŠTVO
"ŽIVOT"
ZA GREBEN
1147

Bergsonov intuicionizam.

Na filozofskom se polju mnogo spominju u novije doba Freud u Austriji kao osnivač psihoanalize, u Njemačkoj Husserle kao osnivač fenomenalizma, u Americi James kao otac pragmatizma, u Italiji Croce, koji je ondje oživio hegelizam, te u Francuskoj Bergson kao zastupnik sistematskog intuicionizma. Svi su ovi filozofi bili i ostali pod uplivom Schellingova sustava, izuzevši Benedetta Croce. Nije se tome čuditi, jer je Schelling imao silni upliv polovicom prošlog vijeka na pjesnike onog vremena (Goethe, Schiller, Fridrik i brat mu August Guilhelm Schlegel, Tieck, Novalis) i još više na razvoj prirodnih znanosti (Steffens, Carus, Oken, v. Schubert) i ine grane znanosti (F. Baader, F. Hoffmann, L. v. Haller, A. Müller, F. Stahl). Bergson je pod tim uplivom skrenuo u životni intuicionizam poput Jamesa i Nietzschea, dakako na drugi način.

Henri je Bergson danas u Francuskoj vrlo popularan. Tu svoju slavu nema da zalivali toliko svome sustavu, koliko svojoj originalnosti i jakosti u prikazivanju. On je duhoviti Francuz, koji i kao filozof ne razlaže ukočeno i kano na katedri, nego nas svojim razlaganjem umije začarati i baciti iz jedne visine u drugu prema svojoj volji i vlasti. On je umjetnik oblikom i sadržajem poput Renana. Obojica su majstori u stilu; obojica nas začaravaju: prvi veličinom pothvata, drugi smionošću negacije i rušenja, a obojica su vazda djeca savremenih filozofijskih predrasuda.

I. Bergsonov sustav.

H. Bergson se rodio u Parizu god. 1859. Najprije je bio profesor u normalnoj višoj školi, od god. 1900. jest profesor filozofije na Collège de France, od god. 1905. član Instituta. Napisao ova djela: *Essai sur les Données immédiates de la Conscience* (1889.), *Matière et mémoire* (1896.), *Le Rire* (1901.), *Introduction à la Métaphysic* (1903.), *L'évolution créatrice* (1907.). Iz ovih djela možemo prikazati njegov sustav intuicionizma. U tim je djelima prelomio štap i nad racionalizmom i nad empirizmom dotadanje filozofije; on je otkrio i proglasio novo vrelo naše spoznaje, a to je intuicija. Ogledajmo to vrelo.

Kako poznajemo vanjske predmete? Jedna spoznaja obilazi predmet, izrazuje to simbolima i zaustavlja se kod relativnog. Ova spoznaja

upotrebljava pojmove, analizu i sintezu, indukciju i dedukciju. Druga je spoznaja »intuicija«, koja prodire u apsolutno. (Introduction à la Metaphysic 1). Što je to intuicija? To je teško opisati. Ipak će nam omogućiti jedna prispedoba, kojoj će on dati osjetni oblik. Taj umjetnik ne zna, što bi uradio s točnim pojmovima i definicijama, jer ga spriječavaju u njegovu poletu (l. c. 13.). Prva se spoznaja pomaže apstrakcijom i nekako izvana, pa odatle i ima raznih filozofskih škola prema načinu uporabe te spoznaje. Intuicija pak promatra stvar neposredno i zato ne može kod nje biti različitih mišljenja (l. c. 23.). Doslje je znanost i filozofija bila: most, ispod kojeg je tekla prava realnost. Intuicija ne stoji iznad realnosti ili sa strane, nego se baca u realnost i plutajući s njom proučaje ju i neposredno spoznaje. Postoji k tome velika razlika između intuicije umjetnikove i Bergsonove intuicije. Umjetnik promatra konkretno i pojedinačko, a Bergsonova intuicija općenito i bitno. Ovo je zadnje dakako teško, jer se filozof ne obazire ni na riječi (jer su ove znak predočaba) ni na predodžbe (jer ove izrazuju stvar mehanički, izvanjski, simbolički), nego hoće da prodre u samu bit stvari neposrednim gledanjem. Stoga su sve znanosti, vjere, umjetnosti, filozofije daleko od realne istine: to su samo izrazi praktične i relativne vrijednosti. Tako Bergson usvaja nominalizam i simbolizam Macha, Avenarija, Duhema, humanizam Schillerov, pragmatizam Jamesov, aktivizam Le Roya i Wilboisa, biologizam i relativizam modernih, i opet se diže iznad njih upravo svojom intuicijom (cfr. Klinke, Institutiones historiae philosophiae II., 207.).

Ovom intuicijom spoznajemo barem svoj »ja«, u koliko taj Ja od jednog čina prelazi nedjeljivo u drugi. Ovo je sukcesivno trajanje bit naša i svega svijeta. Izvor je materijalnog i duhovnog bitka životna sila (élan vital). Ona je svijesna ili nadsvijesna težnja, da u neprestanoj evoluciji daje sve bolje i novije oblike. Ispočetka nije bilo razlike u bićima; tek razvitak prisilio je tu životnu silu, da se pojave i živuća bića i ova se podijele u biline i životinje. Ove su se zadnje pomoću živčanog sustava digle do intelekta u čovjeku. I kod životinja postoji rudiment intelekta. Instinkt spoznaje stvari, ne intelektat, jer ovaj spoznaje samo odnošaje tih stvari. Intelektat pravi ratila i usavršuje. Stoga je bolje, da čovjeka zovemo *H o m o f a b e r* (ne *H o m o sapiens*). Ima, dakle stvari, koje može samo intelektat da spozna, jer je slobodan od materije. No kako ovaj spoznaje samo odnošaje predmeta, a instinkt same predmete, to treba oboje spojiti. To je intuicija. Ona je rijetka, jer naša evolucija nije još dobro usavršena. Kasnije će ta evolucija biti na većem stepenu. Onda će iščeznuti sve razne filozofije.

U cijelom ovom sustavu važne su stvari: um, predodžba, spoznaja. Bergson veli, da čovječji um nije kadar spoznati istinu (*L'Évolution créatrice* 151--179.). Prema Aristotelu i svojoj zdravoj metafisici um naš teži za spoznajom biti stvari i do nje dolazi pomoću apstrakcije i stvaranja pojmova iz predodžbi. Po Bergsonu spoznaje naš um samo trajanje (*d u r é e r é e l l e*). Zašto Bergson to tvrdi? Bergsonu je Ja

vazda različit. Tu nije samo prazno istovrsno vrijeme mehanike, nego konkretno raznovrsno trajanje (d. réelle); bit je dakle našeg Ja trajanje, pa zato naše shvaćanje ne može spoznati naš Ja u njegovoj biti, nego tu rastavlja u jedinstvo subjekta i množinu susljednih stanja. Intuicija pak shvaća apsolutno bivstvo stvari u njezinom »durée réelle« (La Perception du changement 35.). Intuicijom gledamo neposredno bivstvo našeg Ja i bivstvo svemira. Gledanje samog sebe je kod Bergsona početak svjetskog nazora i metafisike (A. Messer, Die Philosophie der Gegenwart 115.) kao i kod Schopenhauera.

Po rečenom bi tko mogao zaključiti, da Bergson zastupa determinizam volje. Daleko je to od njega. On tvrdi, da se na duhovno događanje ne srfije primjeniti pojam naravnog kauzaliteta, jer bi to bio determinizam, a ovaj znači ponovno materijaliziranje duhovnih pojava. Ovo zadnje nije istinito.

Po Bergsonu imamo dvije vrsti pamćenja. Jedno je vezano uz materiju (na pr. hodanje, govorenje, pisanje, plivanje i t. d.). Drugo je neovisno od materije (pamćenje predodžbi) i njime se duh sjeća svoje prošlosti.

2. Kritika.

Što je dobra u Bergsonovu sustavu?

Tu je to dobro, da mu je filozofija rada ljude opet vratiti k metafizici. Ovu je Kantizam gotovo bio diskreditirao; jednako se neprestano protiv nje borio sav racionalizam. Bergson je otvoreno i neustrajivo ustao protiv apsolutnog relativizma i svijesno je razvio zastavu filozofije kao samostalne znanosti protiv pozitivističke mode, koja vidi u filozofiji samo nastavak empiričkih spoznaja pojedinih znanosti (Cfr. Klimke, H. Bergson, der Philosoph des Lebens u »Stimmen der Zeit« 1915., 235.). Jednako je nemala zasluga Bergsonova, da je istupio u borbu protiv niemačkog nacionalizma i loše empiričke Japsihologije, te protiv dogmatičkog naturalizma (Introduction à la Métaph. 18—22.). Još je veća njegova zasluga, što hoće da potakne u mladem naraštaju vjeru u napredak znanosti i čovječanstva (Messer, l. c. 116). Njegovo je dobro djelo, što je odvažno ustao protiv materijaliziranja psihičkih pojava (to je upereno i protiv Herbartove psihologije) te protiv Englezâ A. Baina, H. Sidwicka, C. Reada i G. Croom Robertsona kao predstavnik asocijacijske psihologije.

U drugim je stvarima i Bergson dijete svoje dobi. On ima u svom sustavu mnoge nazore, koji se slažu s niemačkim filozofima kao što su Fichte, Schelling, Schopenhauer, Schell, Wundt. To se najviše opet zamjećuje u njegovoj polaznoj tački, u evoluciji, koju uzimlje kao ishodište i cilj svemu sustavu. A evolucija je sada najviše u modi i u filozofiji. I on se u tome povodi za starim grčkim Eleačanima. Niemu su i pojmovi u neprestanoj mijeni.

Ovaj je zadnji stav Bergsonov gotovo glavni izvor njegovih zabluda, pa pravo opaža Klimke: Kad bi to istina bila, onda bi »nemo-

guća bila znanstvena i filozofska spoznaja, koja bi općenito vrijedila, niti bi nam bilo moguće saopćiti i predati drugima spoznatu istinu. Najdublji je regbi izvor, iz koga izbijaju ovi krivi nazori, taj: Bergson nigdje ne razlikuje strogo i jasno sjetilno od duhovnog spoznanja. U njemu je psiholog apsorbirao logičara« (Stimmen d. Zeit 1915, 236). I pariški profesor J. Maritain (bivši učenik Bergsonov) veli o cijelom Bergsonovu sustavu: »Ova je filozofija u glavnom filozofija momenta. Ona se slaže s nekim današnjim zabudama, pa će s njima i iščeznuti. Ona je postavila filozofski problem u službu mehanizma, problem svijeta u službu Spencerova evolucionizma, problem duše u službu psiho-fizičkog paralelizma, problem slobode u službu asocijaniističke psihologije. Bergsonova je filozofija napustila bitak i razum. Ta filozofija trajanja ne može da se održi. La philosophie de la duree ne peut pas durer« (La philosophie Bergsonienne 304). Prava filozofija mora biti racionalna, objektivna, tradicijsalna i didaktična. Da li je takova Bergsonova filozofija? Ona niječe i bitak i razum, ruši istinu i poistovjetuje protuslovlja, zabacuje stvaranje svijeta iz ničesa, duša joj nije ni pravi duh ni pravo besmrtna, čovjek nije supstancijalno jedinstveno biće niti ima pravo slobodnu volju, Bog je isto što i svijet. Bergson ni ne govori o Kristu kao Bogu niti o Crkvi kao ustanovi Božjoj; za ni ne postoje dogme ni ništa nadnaravno. Dakle Bergson se u ničemu ne razlikuje od drugih ateističkih filozofa, kada treba rušiti. Ipak primjećuje o njemu Klimke: »Bergson ima jaku želju, da se otrese svih modnih struja u filozofiji i znanosti, pa vruće želimo, neka bi nam njegov daljni razvitak donio zrelijih plodova u spoznaji. Dakako onda bi on morao bitno izmijeniti one nauke, koje sačinjavaju jezgru Bergsonovih nazora i njemu su osebujni« (l. c.).

3. Bergson i kršćanska filozofija o Bogu, svijetu i čovjeku.

a) Sv. Toma Akv. navodi u glavnome 5 dokaza, da Bog opstoji. Te dokaze on uzimlje a posteriori, na temelju opažanja (Summa theol. I, q. 2, a. 3; q. 3, a. 4; q. 45, a. 5; q. 79; a. 4; q. 105, a. 1, I—II, q. 9, a. 4). Od njega je gibanje (Bog je motor primus), red, moralni zakon; on je nužno biće, svi mu se narodi klanjaju. Tu Akvinac pretpostavlja kao i Aristotel, da možemo našim razumom nešto sigurno spoznati istinitim, jer bi inače (kad bi se ljudi varali) suvišan nam bio razum. Ovo zadnje nije moguće, jer u prirodi nije ništa suvišno. Nadalje zaključuje ova filozofija, da je Bog osobno biće (jer nas narav sila da čudoredno živimo i nutarnji nam glas prijeti kaznom i obećaje nagradu. Nagraditi i kazniti može nas samo osobno biće), vrlo razumno biće (jer inače ne bi bio on začetnik divnog i razumnog reda u svijetu). čak svemoguće biće (jer inače ne bi potjecalo od njega svjetsko gibanje), izvor istine (inače bi istina bila nestalna). Što kaže na sve to Bergson? On je doduše pisao O. de Tonquedécu, da samo jedno

dokazuje: nešto postoji,¹ a o naravi tog nečesa ne donosi nikakvog pozitivnog zaključka (Études, 20. 2. 1912, p. 516). No mi smo već vidjeli, cijeli sistem Bergsonov nužno isključuje Boga kao osobno biće. Dapače u tom sustavu ne može se ni dokazati a posteriori, da Bog postoji kao biće koje nije isto kao i svijet. Time je Bergson upao u kolo ateistâ, u kome je Renan proricao sveznanje moderne znanosti, Darwin tumačio postanak vrsta i čovjeka, Spencer izveo razvitak svemira, Taine vješto rastavio mehaniku uma, Cournot skicirao sintezu znanosti, Berthelot zasjao među prvim zlatnim zrakama ove apoteoze (Čfr Maritain, I. c. 437).

Protiv Bergsonova pojma o Bogu treba i ovo da istaknemo (kao protiv monizma): Njegov »élan vital« u svojoj se evoluciji ili usavršuje ili ne. Ako ovo zadnje, onda je u opreci s evolucijom vrlo pametnom, kakovu vidimo već kod biljki i životinja. Ako se usavršuje, pitamo, da li to čini po nutarnjoj nuždi ili po slobodnoj volji. Ako po volji, onda je to razumno i svijesno osobno biće (jer samo ovo može imati slobodnu volju), a jer je to prvo biće i od sebe, mora da je neograničeno u svojim svojstvima i biti (Ta tko bi mogao ograničiti prvo biće?). Ako se to biće razvija po nutarnjoj nuždi, onda nije to biće od sebe ni prvo, jer se samo ono može usavršiti što nije savršeno i što nije od sebe. »Élan vital« je dakle skroz fantastički izum.

b) Bergson zabacuje psihički psihoparalelizam. U ovom je sustavu za Wundta duša samo »pomoćni pojam psihologije« (ein Hilfsbegriff) i pojam je duše samo produkt »mitološko-metafizičke težnje« (Grundriss der Psychologie 382).« Ovu hipotezu praktično filosofi sada napuštaju i regbi da joj je u Njemačkoj zadao Hans Driesch svojim lijepim radnjama (Die Seele als elementarer Naturfaktor i Philosophie des Organischen) zadnji udarac« opaža Maritain (I. c. 188) i nadodaje: »Ali je ova hipoteza vladala tiranski, kada je Bergson objelodanio svoja prva djela, pa je sigurno mnogo koristio² psihologiji kad je čvrsto i ustrajno ustao protiv nje«. Bergson je ipak u tom radu dosta zastranio. Njemu je čovjek slučajni razvitak evolucije životne sile, ali tako da ova nužno vodi čovjeka do »slobode« i »svijesti« (L'évolution créatrice 288). Inteligencija je po njemu zajednička čovjeku i kralježnjacima (ib. 144—155), a čovjek se od njih razlikuje po višem razvoju svojih³ moždana (ib. 287). Iz toga se vidi, da se po Bergsonu čovječja

¹ Klimke u »St. d. Z.«, I. c. 233, te »Inst. h. ph.« II, 208, navodi Bergsonov stavak iz djela »L'évolution créatrice, 270«, po kome je Bog središte i iz koga nastaju svijetovi kao iskre iz silne vatre. No on se ne usuduje, da Bergsona klasificira radi samog tog stavka.

² O psihičnom paralelizmu ima »Život« 1923, br. 1, odulji članak.

³ Tout se passe comme si un être indécis et flou, qu' on pourra appeler, comme on voudra, homme ou surhomme, avait cherché à se réaliser, et n' y était parvenu qu' en abandonnant en route une partie de lui-même (Évol. créatrice 211).

duša ne razlikuje bitno, nego samo stepenom od životinjske duše. Njemu je čovječja duša val opće svijesti, koja prolazi kroz ljudska pokoljenja i dijeli se u individue; tu dušu ne stvara Bog neposredno (ib. 292). Ipak Bergson prihvaća »mogućnost i probabilnost, da da duša i dalje živi kroz vrijeme« (ib. 292). No kakova je to besmrtnost? To je ovjekovijećenje životne sile, u koju se vraćaju duše iza smrti kao potoci u zajedničko more. To je monistički panteizam. Kako se vidi, tu vas spiritualizam čovječje duše »ishlapljuje i ne ostaje drugo nego monizam metafizički čiste promjene« (Maritain l. c. 259).

Bergson tvrdi, da je čovjek slobodan, ali da je to nemoguće izraziti riječima (*Essai sur les Données immédiates de la Conscience* 167) i svaka bi definicija bila u prilog determinizmu. Bergsonova je sloboda *Libertas a coactione*. No ova je zajednička svakom živućem biću. Tu čovjek nema *libertas a necessitate*, koju zagovaraju kršćanski filosofi. Zašto ne? Jer se čovjek razlikuje od životinje samo stepenom. Bergson ima pravo, što je ustao protiv engleskih asociacionista i fenomenalista. Ovi naime vide male stvari, koje nam se nametnu i pritiskuju našu volju. No ni Bergson ne uvida, da je sloboda volje u moći (*facultas*) duše,⁴ ne u fenomenima ili motivima. Tu je i on kao i prvi sensualista i nominalista, pa ne poznaje razlike između naravi ideje i slike.

Konačno moram kazati o Bergsonovoj intuiciji: Ili intuicija znači promatranje ili instinktivno odgonetajuće shvaćanje neke suvislosti, munjevito shvaćanje jasne stvari. U ovom je zadnjem smislu intuicija važna za sve znanosti, jer ono munjevito i brzo shvaćanje lako ispita-tamo diskursivnim mišljenjem. No intuicija u prvom smislu riječi jest nijema i najviše možemo izraziti izrazom lića ili krikom, ako je hoćemo izraziti riječima, to je nemoguće bez pojmova. Uostalom i sam Bergson prikazuje »intuiciju« i svoj sustav pomoću pojmova, dakle mišljenja, pa je time u opreci svoje »intuicije«. Bergson i njegovi često naglasuju, da je jedino »realno« što je »neposredno doživljeno«. Iz toga ipak ne slijedi, da je to »neposredno doživljeno« i spoznato. Iz ovoga pravo izvodi Messer (l. c. 118), da će Bergson za sobom lako povesti nezrele mistične i romantične duše, jer rado govori mistično i nejasno.

A. A.

⁴ *Homo non solum est causa sui ipsius movendo, sed iudicando, et ideo est liberi arbitrii, ac si diceretur liberi iudicii de agendo vel non agendo* (Sv. Toma Akv., *De Veritate* q. 24, a. 1).